

KURTARICI KARGADAN BURNU PİSLİKTE ÇIKMAYAN KARGAYA: TÜRK HALK ANLATILARINDA KARGANIN DÖNÜŞÜMÜ

From Savior to Dirt Lover Crow: Transformation
of Crow in Turkish Folk Narratives

Mustafa ÖZBAŞ*

ÖZ

Kargalar, ölümü çağrıştıran kara renkleri, uğursuz olarak nitelenen sesleri ve leşlere düşkünlükleri ile pek çok toplumda genellikle kötülük ifadesi olarak görülmüştür. Türk kültür tarihinde kargaya yönelik anlayış, olumludan olumsuzla giden bir dönüşüm izlemektedir. Bu çalışmanın amacı, bu dönüşümü, yansıdığı anlatılar üzerinden göstermektir. Bu çerçevede Vusun anlatıları, Dede Korkut Kitabı'ndan Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesi, atasözleri, ninniler, hatta Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluk yıllarına atfedilen karga hatırası gibi Türk kültürünün sözlü ve yazılı ürünleri incelenmiştir. Böylece karga, kurtla birlikte karşımıza çıktığı Vusun anlatılarında tamamen olumlu anlamlarla nitelenirken, İslamiyet'in etkisiyle birlikte, Divan-ı Lügat'it Türk'te ve Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde hem olumlu hem de olumsuz olarak yansıtılmıştır. Yarı göçebe Oğuz Türkleri için her ne kadar karga olumlu anlamlar taşısa da yerleşik yaşamın da etkisiyle karga tamamen uğursuz olarak görülmüştür. İlk anlatılarda kurtla beraber işbirliği halindeki karga, yerleşik yaşamda doğal olarak yalnızlaşarak tanrısal özelliklerini kaybetmiş ve günümüz halk anlatılarına neredeyse sadece olumsuz özellikleriyle yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Karga, Mitoloji, Kurt, Türk Halk Anlatıları

ABSTRACT

Since their black colors evoking death, their voices characterized as curse and their addiction to carcasses crows generally are depicted in many society almost completely negative meanings. In Turkish cultural history comprehension towards crow follows a transformation from positive to negative sense. The aim of this study is to show this transformation by using the narratives reflected to it. In this context oral and written creations of Turkish culture such as Vusun narratives, the story of Bugach Khan, Son of Dirse Khan in The Book of Dede Korkut, proverbs, lullabies and even like a memory about a crow related with the Mustafa Kemal Atatürk's childhood are studied. In this way crow which occurs with the wolf together in Vusun narratives is characterized as completely positive meanings, with the influence of Islam is reflected in the book of Divan-ı Lügat'it Türk and the story of Bugach Khan, Son of Dirse Khan both positive and negative sense. In spite of having some positive meanings for semi-nomadic Oghuz Turks, crow with the effects of sedentarization is perceived as fully curse. Crow in cooperation with the wolf in first narratives it appears, isolated naturally and lost its divine peculiarities in sedentary life and has been reflected in contemporary folk narratives almost only negative features.

Key Words

Crow, Mythology, Wolf, Turkish Folk Narratives

Giriş:

Türk ve dünya mitik ve efsane anlatıları içerisinde baskın roller üstlenen ve sıkça kullanılan sembollerden biri de kuşlardır. Kanatlı olmaları, insanların erişemediği göklerde kanat çırpmaları dolayısıyla bugün dahi özgürlüğün sembolü olan kuşlar, kadim zamanlarda da

insanın sıradan ya da doğal dünyasını doğaüstü güçlerin alanlarına taşıyan araçlar olarak görülmüşlerdir. Bunda şüphesiz onların hem uçabilme özelliklerinin, hem de gökte bulunduğu inanılan tanrıya yakın olmalarının etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu aracılık vazifesi kuşların, insan deneyiminin öte-

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halkbilimi A.B.D. Doktora Öğrencisi, mustafa.ozbas@deu.edu.tr

sinden insana bilgi getiren “haberciler” şeklinde düşünülmesini de beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda ölümden sonra insan ruhunun çıktığı yolculukta da görülen kuşlar, Mısır’dan Sibiryaya, Kuzey Avrupa’dan Kuzey Amerika’ya kadar birçok mitolojide dünyanın yaratılışıyla ilişkilendirilmiştir.

Kuşlara dair sembolleştirmeler, onların genel özellikleri dışında, taşıdıkları renklerden ve yaşam biçimlerinden de etkilenmiştir. Bunun en güzel örneklerinden biri, kuşkusuz kargalardır. Ölümü çağrıştıran kara renkleri, uğursuz olarak nitelenen ve ötüş bile diyemeyeceğimiz sesleri ve nihayet leşlere olan düşkünlükleri neticesinde kargalar ve bu gruba mensup kuzgunlar, olumsuz sembolleştirmelerin taşıyıcıları olmuş ve bu olumsuz sembolleştirmeler halk edebiyatı ürünlerinde yer almıştır. Ancak kargalar söz konusu olduğunda ilginç olan, bugün için sadece olumsuz sembollerle akla getirmelerine karşın, tarih boyunca farklı anlatılarda olumlu roller taşımalarıdır. Hatta karganın taşıdığı bu roller ve rollere bağlı çağrışımlar olumlu bir yaklaşımdan zamanla sadece olumsuzla giden bir seyir izlemiştir. Bu seyir içerisinde karga, ilk olarak kurtla birlikte, kurdun fonksiyonuna bağlı olarak olumlu bir rolde görülmüştür. Türklerin hem İslamiyet’i kabul etmeleri hem de göçebe bir yaşam yerine yerleşik bir yaşam biçimini benimsemeleriyle kargalar, bu geçiş dönemine uygun olarak Dede Korkut anlatılarından Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde olumlu veya olumsuz düşünülebilecek bir mahiyette yer almıştır. Son olarak kargalar, yerleşik yaşamda, hatta kent yaşamında tamamen yalnızlaşarak toplumun aynasına sadece uğursuz bir hayvan olarak yansımıştır. Bu çalışmada öncelikle karganın kurtla birlikte görüldüğü göçebe

ve İslamiyet öncesi dönemdeki anlatılar ele alınacaktır. Ardından, karganın, geçiş döneminin bir örneği olarak düşünülen Dede Korkut Kitabı’ndaki Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesindeki ve Divan-ı Lügati’t Türk’teki anlamı irdelenecektir. Son olarak da yerleşik yaşamla birlikte karganın neden olumsuz bir sembole dönüştüğü sorgulanacaktır.

Kurt ve Karganın İşbirliği:

Türk kültür tarihinde, kargadan bahseden ilk anlatıda karga, kurtla beraber görülmektedir. Asıl olarak kurtarıcılık ya da yol göstericilik fonksiyonlarının kurt tarafından üstlenildiği ve araştırmacılar tarafından da sadece kurdun öne çıkarıldığı, Hun döneminden önce Proto Türkler olarak adlandırılan Vusunları anlatan bu anlatı, Çin yıllıklarında geçmektedir. Bahaeddin Ögel’in Türk Mitolojisi adlı eserinde tercümesini bulduğumuz ve iki farklı varyanta sahip bu anlatıda, terk edilmiş bir çocuğun bir kurt tarafından emzirilmesi ve bir karganın da ağzında taşıdığı et parçasını çocuğa verip onu beslemesiyle karşılaşılır:

“Wu-sun’ların Kırılına Kun-mo derler. İşittiğimize göre, bu kırılın babasının, Hunların batı sınırında küçük bir devleti varmış. Hun hükümdarı, bu Wu-sun Kırılına taarruz etmiş ve Kun-mo’nun babası olan bu kırılın öldürmüştü. Kun-mo da, o sıralarda çok küçükmüş. Hun Hükümdarı ona kıyamamış. Çöle atılmasını ve ölümü ile kalımının, kendi kaderine bırakılmasını emretmiş. Çocuk çölde emeklerken, üzerinde bir karga dolaşmış ve gagasında tuttuğu eti, ona yavaşça yaklaşarak vermiş ve uzaklaşmış. Az sonra çocuğun etrafında, bu defa da bir dişi kurt dolaşmağa başlamış. Kurt da çocuğa yanaşarak memesini çocuğun ağzına vermiş ve iyice emzirdikten sonra yine oradan uzaklaşmış. Bütün bu olan

biten şeyleri, Hun Hükümdarı da uzak-tan seyredermiş. Bunları görünce, çocuğun kutsal bir yavru olduğunu anlamış ve hemen alıp adamlarına vermiş. İyi bir bakımla da büyütülmesini etmretmiş. Çocuk büyüyerek bir yiğit olmuş. Hun Hükümdarı da onu ordularından birine komutan yapmış. Gittikçe gelişen ve başarı kazanan çocuğa gönül bağlayan Hun Hükümdarı, babasının eski devletini ona vererek, onu Wu-sun Kırılı yapmış...” (Ögel 1993:14).

Bu anlatının daha resmî bir biçimi Han Yıllığında şu şekilde geçmektedir:

“Vusunların kralının adı Kun-mo’dur. Babası Ta-yu-çe’lerle birlikte K’iilen ve Tun-Huang arasında oturuyordu ve küçük bir toprak parçasında hüküm sürüyordu. Ta-yu-çe’ler onu yakalayıp öldürdüler ve krallığını elinden aldılar. Halkı Hiong-nuların imparatorluğuna sığınarak kurtuldu. Oğlu kısa bir süre önce doğmuştu. Vasisi onu kucakladı ve çöle kaçtı. Günlük yiyeceği bulmak için dışarı çıktı, geri döndüğünde bir kurdun çocuğu emzirdiğini, gagasında bir et parçası bulunan bir karganın çocuğun üzerinde uçtuğunu gördü. Bu nedenle onu kutsal saydı ve çocuğu Hiong-nulara götürmeye karar verdi. Şan-yu çocuğu sevdi, büyüttü. Büyüdüğünde eskiden babasına ait olan halkı ona geri verdi ve bir ordunun başına geçirdi. (Çocuk bu görevde sivrildi.) Güçlendiğinde Şan-yu’dan, babasının intikamını almak için kendisini serbest bırakmasını istedi. Batıya doğru ilerledi ve Ta-yu-çe’leri yendi...” (Roux 2005:301).

Görüldüğü gibi her iki anlatıda da kurt ve karga birlikte görülmekte ve terk edilmiş çocukla ilgilenmektedir. Her ne kadar bu anlatılarda kurt ve karganın birlikteliğinin tesadüfî olduğu düşünülebilirse de, Vusun hükümdarı Kun-mo ile ilgili anlatılara benzer efsanelerin

Moğollar arasında da bulunduğunu görüyoruz. Örneğin, Oyrat Moğollarının kahramanlık destanı *Jangar*’da, destanın kahramanı Jangar, iki yaşındayken bozkırda terk edilmiş, fakat dişi bir kurt ortaya çıkararak sütünü emmesine izin vermiş ve bir karga da ona yemesi için bir şeyler getirmiştir. Benzer bir şekilde Moğol Budizminin önde gelen kişilerinden Lama Jiambel Jöngdui hakkındaki bir anlatmada onun, kovulan annesi tarafından bir mağarada bırakıldığı ve annenin yiyecek bir şeyler aramaya çıktığı, döndüğünde ise mağaranın dışında bir karganın uçtuğu, bir kurdun ise mağaradan dışarı koşarak çıktığı anlatılır. “*Kesinkes karga çocuğun gözlerini oydu ve kurt da çocuğu yedi*” diye düşünürken, mağaraya girdiğinde çocuğun dudaklarında süt damlacıkları olduğunu görür ve karnının tamamen doyduğunu anlar (Jila 2006:166-167). Bu anlatılar da göz önüne alındığında, kurt ve karganın anlatılardaki birlikteliğinin rastgele olmadığı, karganın, kurtla işbirliği içerisinde, kahramanı hayatta tutan ya da besleyen unsurlardan biri olduğu söylenebilir.

Konuyla ilgili bir başka örnek ise, Türk kültür dairesinden daha uzak bir coğrafyadan, İtalya’dan verilebilir. Bilindiği gibi, Roma’nın kurucuları Romulus ve Remus’un anlatısında, bir sala bindirilip Tiber Nehri’nde terk edilen kardeşlerle karaya vurduklarında ilgilenen bir kurt ve bir ağaçkaktır. Kurt ve ağaçkakan onları çoban Faustulus bulana kadar besleyerek yaşamalarını sağlamışlardır (UXL 2009:900, Jila 2006:170). Her ne kadar kurtla birlikte zikredilen kuş karga değilse de, bu ve yukarıda verdiğimiz anlatıları inceleyen araştırmacıların sadece kurdun fonksiyonu üzerinde dururken kuşlardan hiç bahsetmemiş olmaları ilginçtir. Eminiz ki kurt ve kuşun birlikte geçtiği metinler üzerine

yapılacak bir araştırma, çok farklı toplumlarda benzer birliktelikleri ortaya koyabilir. Bu çerçevede Türk kültüründe “kurda kuşa yem olmak” deyiminde de gördüğümüz bu kurt-kuş birlikteliğinin, Orta Asya Türkleri için daha belirli bir biçimde kurt ve karga şeklinde tezahür ettiğini söyleyebiliriz.

Kurt ve karganın anlatılarda birlikte geçmesini, sadece hayal gücüne dayalı edebi bir birliktelik olarak düşünmek yanlış olur. Çünkü kültürel olduğu kadar biyolojik olarak da bu iki hayvan doğal yaşamlarında birbirlerine bağlı bir yaşam tarzı sergilemekte ve işbirliği yapmaktadır. Kargalar, leş olarak bulabilecekleri hayvanların sert derilerini parçalayamazlar. Bu nedenle de köpek familyasından bunu onlar için yapacak hayvanlara bağımlıdırlar. Kurt da bu bağlamda ölü hayvan bedenini parçalara ayırarak kuşların deri içerisindeki ete ulaşmalarını sağlar. Dolayısıyla yukarıda verdiğimiz deyimde uygun olarak leş, önce kurda, ardından kuşa yem olmaktadır. Buna mukabil kurtlar da leşleri bulmak için karga ve kuzgunların çıkardıkları sesleri kullanırlar. Bukowick’e göre, keskin görme duyu ve uçma yetisiyle kargalar ölü hayvanların yerlerini çok çabuk belirleyebilir ve içerdeki ete ulaşmak için kendilerine yardım edecek bir etobur gelene kadar yüksek bir sesle bağırlarlar (Bukowick 2004:7). Jila’nın çalışmasında kullandığı bir Moğol atasözü de bu ilişkiyi “*Kurttan evvel her zaman bir karga, yağmurdan evvel de her zaman rüzgâr vardır*” şeklinde dile getirmektedir (Jila 2006:168). Netice itibarıyla kurt ve karganın bu karşılıklı işbirliği onları birbirine bağlamakta ve kültürel hayatta karşımıza çıkan ilişkiler için bir zemin oluşturmaktadır.

Kurt ve karganın birlikte geçtikleri anlatılar dışında karganın kurttan

bağımsız olarak da olumlandığı, hatta tanrısal bir hayvan olarak sunulduğu örnekler de bulmak mümkündür. Bu bağlamda Emel Esin, Eski Çin’de ve Çu-larda bazı yırtıcı kuşların gök tanrısını temsil ettiğini, Türklerde ise gök tanrısının kuşunun kuzgun olduğunu ifade etmektedir (Esin 2001:88). Irk Bitig’de dini anlamda kuzgun ve *sıgun keyik*’in yan yana yer aldığından ve sıgun keyik ile kuzgunun gök tanrısının hayvanları olduğundan bahseden Esin, kuzgunun gök tanrının kulu olduğunu ve bey mevkiindeki gök tanrısının, kul nispetindeki kuzgunun yalvarmasını dinlediğini söylemektedir (Esin 2006:212).

Eski Türk İnancından İslamiyet’e Geçiş Sürecinde Karga:

Karga ve kurt arasındaki doğal bağımlılık ya da işbirliği, yukarıda da değindiğimiz gibi, bir leşin yenmesinden ziyade, kahramanın kurtarılması çerçevesinde olumlu bir fonksiyonu yerine getirmekte ve dolayısıyla da anlatılarda olumlu bir şekilde yansıtılmaktadır. Karga ve kurdun birlikte görüldüğü daha sonraki metinlerden verilebilecek örnekler, karganın taşıdığı bu fonksiyonun belirsizleştiğini ve giderek ortadan kalkmaya başladığını göstermektedir. 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan Divan-ı Lügati’t-Türk’te geçen:

“Keldi manğa Tat
Aydım emdi yat
Kuşka bolup et
Seni tiler us böri”

(Bana bir Tat geldi, ona yat, kuşlara et ol, kuşlar kurtlar seni bekler dedim) şeklindeki dizelerde kurt ve kuştan, olumlu ya da olumsuz herhangi bir anlam içermeden birlikte söz edilmektedir (Atalay 1985:36). Ancak; “*Böriñg ortak, kuzgununğ yıgaç başında*” (Kurdunki

ortak, kuzgununki ağaç başında) şeklindeki atasözünde, kurtla ilgili olumlu bir anlam verilirken, kargaya dair olumsuz bir durum öne çıkarılmaktadır (Atalay 1985:439-440). Böylece kurt ve kuş yine birlikte olmaya devam ederken, kurt ortaklığın sembolü, karga ise bencillik ifadesi olmaya başlamış; başka bir ifade ile karga, kurda yem edilmeye başlanmış gibi görünmektedir. Bu atasözü aynı zamanda kurtla karga arasındaki doğal işbirliğinin sona ermeye başladığının göstergesi olarak da düşünülebilir.

On iki anlatmadan oluşan ve Oğuz Türklerinin yaşamını konu eden Dede Korkut Kitabı'nda kurt ve karga bir arada geçmemektedir. Ancak İslamiyet'in de etkisinin hissedildiği Dede Korkut Kitabı'ndaki kurt ve karganın geçtiği iki farklı anlatı, kurt ve kargaya dair Oğuz Türklerinin ne düşündüğünü dile getirmektedir. Bu anlatılardan kargayla ilgili olanı Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesidir. Beylik almasının ardından babasının kırk yiğidini anmaz olan Boğaç Han'a oynanan oyun neticesinde Dirse Han, Boğaç'ı tertiplelediği bir av sırasında öldürmeye çalışır. Av dönüşü gelenler arasında oğlunu göremeyen ve deliye dönen anne ise oğlunu aramak üzere av yerine doğru yola koyulur:

“Dirse Han'ın hatunu çekildi geri döndü. Dayanamadı, kırk ince kızı beraberine aldı, büyük cins ata binip oğlan-
cığını aramağa gitti. Kışta yazda karı buzu erimeyen Kazılı Dağına geldi çıktı. Alçaktan yüce yerlere koşturup çıktı. Baktı gördü bir derenin içine karga kuzgun iner çıkar, konar kalkar... Meğer sultanım, oğlan orada yıkılmıştı. Karga kuzgun kan görüp oğlanın üstüne konmak isterdi. Oğlanın iki köpekçeğizi var idi. Kargayı kuzgunu kovalardı, konduramazdı...” (Ergin 2007:30).

Bu anlatıda ilk bakışta çok açık bir

biçimde karganın leş yiyici özelliği öne çıkarılmaktadır. Vusun anlatılarının aksine Boğaç Han anlatmasında karga, kahramanı kurtaran bir figür olmak yerine; leşe, ölüme ve öldürmeye dair tamamen olumsuz bir fonksiyonu üstlenmiştir. Ancak böylesi bir yaklaşım sadece “ilk bakış” için geçerli olabilir. Dahası, Dede Korkut anlatmalarını üst anlamlarıyla değerlendirmek, Dede Korkut Kitabı'na haksızlık olur kanaatindeyiz. Karganın geçtiği bu alıntıyı, sadece karga üzerinden maddeler halinde tekrar gözden geçirecek olursak, şöyle bir sıralama yapabiliriz:

1. Boğaç'ın annesinin karga-kuzgunun bir derenin içine inip çıktığını görek Boğaç'ın yerini belirlemesi,
2. Boğaç'ın üstüne konmak isteyen karga-kuzgunun kahramanın köpekleri tarafından engellenmesi.

Birinci madde açısından kahramanın hayatta kalmasını sağlayacak ilk şey onun yerinin belirlenmesi olduğuna göre, karga ve kuzgunun doğalarına uygun davranışları Boğaç'ın yerini belli ederek kahramanın hayatını kurtarmıştır. Başka bir deyişle Vusun anlatılarında kargayla ilgili tamamen olumlanan kahramanın hayatını kurtarma motifi, Boğaç Han anlatısında kahramanı kurtaran ancak yine de olumsuzlanan bir karga motifine dönüşmüştür. Her halükarda Boğaç Han'ın, anlatının geri kalanını hesaba katmaksızın, ilk etapta hayatını kargaya borçlu olduğu söyleyebiliriz.

Bir diğer önemli nokta ise kan görüp kahramanın üzerine konmak isteyen karga ve kuzgunun Boğaç Han'ın köpekleri tarafından engellenmesidir. Dede Korkut anlatmalarında kurt ve karganın birlikte geçtiği bir anlatı olmadığı ifade etmiştik. Ancak burada karganın, kurt dışında köpek familyasından başka bir hayvanla beraber zikredilmesi

de düşündürücüdür. Vusun anlatılarında kurt ve karganın işbirliği yaparak kahramanı beslemelerinin aksine bu anlatmada geçen köpek, sahibi olan kahramanın, artık leşe düşkün hale getirilmiş ve dönüştürülmüş kargalar tarafından zarar görmesini engellemekte, dolayısıyla da hayatta kalmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında, kurdun fonksiyonunu üstlenen köpeğin, kargayla belli belirsiz ya da örtük bir işbirliğinin devam ettiğini görüyoruz. Ancak karganın her ne kadar kahramanın yerinin bulunmasına yardımcı olmak bakımından kahramanı kurtarma görevi üstlendiğini söylemek mümkünse de, köpekle karşılaştırıldığında, kurdun fonksiyonunu üstlenen köpek olumlu gösterilirken, leşe düşkünlüğü ön plana çıkmaya bağlayan karganın olumsuzlaştığını söyleyebiliriz.

Gerek Divan-ı Lügatî't-Türk'ten verdiğimiz atasözünün taşıdığı olumsuz karga imajı, gerekse Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinden alıntıladığımız ve karganın olumsuz ve olumlu fonksiyonları üstlendiği anlatı, muhtemeldir ki, Türklerin İslami gelenek içerisindeki karga anlayışından da etkilendiğini göstermektedir. Burada söylemek istediğimiz, karganın her zaman olumlu bir anlam taşırken birden bire olumsuz olarak algılanması değildir. Göstermek istediğimiz, Türk kültür tarihinde kargaya dair hem olumlu hem de olumsuz algının, giderek olumsuzluğa doğru bir seyir izlemiş olmasıdır. Bu çerçevede karganın Türk toplumuna yansıyan imajında İslamiyet'in de önemli bir rolü bulunmaktadır.

İslamiyet'te Karga:

İslamiyet'te karganın nasıl görüldüğünü daha en başta kelimenin Arapça karşılığı ortaya koymaktadır. Etimolo-

jik olarak tartışmalı olmakla birlikte, bazı geç dönem Arap filologları Arapça kargaya karşılık gelen "Ghurâb"ın, ilk olarak "kötü talih" ya da "nahış bir şey" anlamına geldiğini iddia etmişlerdir (Pellat 1991:1096-1097). Kur'an'da ise ghurâb kelimesi Kâbil'in öldürdüğü kardeşi Hâbil'i nasıl gömeceğini göstermek için Allah tarafından gönderilen karga olarak geçmektedir (Mâide/31). Burada tanrısal bir teveccühe sahip bir hayvan olarak karşımıza çıksa da, bu tanrısal ve olumlu anlayış, Nuh tarafından keşif için yollanan, fakat bir leş bulunca geri dönmeyen karga efsanesi gibi, diğer efsanelerle de bastırılmıştır (Pellat 1991:1096-1097).

İslami gelenekte sıkça anlatılan bir efsanede karga, Hz. Muhammed'le birlikte geçmektedir. Bu efsaneye göre Hz. Muhammed düşmanlarından kaçmak üzere bir mağaraya saklandığında, onu ilk fark eden, o zamanlar beyaz olan kargadır. Karga, Hz. Muhammed'i ele vermek için "Ğar! Ğar!", yani "Mağara, Mağara" diye bağırır. Ancak onu anlamayan Hz. Muhammed'in düşmanları mağaraya bakmadan geçip gider. Hz. Muhammed de mağaradan çıkınca kargayı kara renge dönüştürerek onu lanetler. O günden sonra da karga işte bu "Ğar! Ğar!" şeklindeki hain ötüşünü tekrarlamak zorunda kalır (Sax 2006:64). Burada karga imajının olumludan olumsuza dönüşmesinde, onun renginin kara ve siyah olmasıyla, Türk kültüründe kara rengin kuzeyi, ölümü, kötülüğü, soğluğu vb. sembolize etmesinin de önemli olduğunu belirtmekte yarar vardır.

Karganın Hz. Muhammed'e yaptığı hainlik dışında, Hz. Ali'yle ilgili olarak da bazı anlatılarda olumsuz bir biçimde geçtiği görülmektedir. Örneğin, Dadalı Türkmen halk inancına göre karga, Hz. Ali'nin mezarını kirlettiği için sevilmez.

Anlatıya göre karganın yaptığı pisliği, güvercin, ağzı ile su getirip kanadı ile temizlemiştir (<http://www.yasarkalafat.info/index.php?ll=news&w=1>).

Yukarıda yaptığımız alıntılarda da belirtildiği üzere, Allah tarafından ölü gömme geleneğinin başlatıcısı olarak gönderilen karganın, Hz. Muhammed'e yaptığı hainlik ve karşılığında aldığı kara renk ve lanet, onun olumlu olarak algılanmasının bütün yollarını kapatmış, kargayı öldürülmesi gereken bir hayvan konumuna getirmiştir. Öyle ki, Hac yolunda hayvan avlamak veya öldürmek günah olmasına rağmen, kuduz köpek, yılan, sıçan ve çaylağın ardından beşinci hain hayvan olarak görülen kargaları öldürmek Müslümanlar için bir sevap unsuru kabul edilmiştir (Sax 2006:64-65). Ölümle birlikte anılmaktan, öldürülmesi gereken bir hayvana dönüşen karganın, yine de birçok iyileştirici özelliğe sahip olduğuna inanılmıştır. Pellat, karganın kurutulmuş kanının hemoroite iyi gelirken, bir karga gagası taşımanın kişiyi kem gözlerden koruduğu inancının yaygın olduğunu ancak karganın rüyada görüldüğünde ise kötülük habercisi olarak kabul edildiğini söylemektedir (Pellat 1991:1097).

Yerleşik Türk Kültüründe Karga:

İslamiyet'le birlikte Türk kültür tarihinde daha da pekişen bir durum Türklerin yerleşik bir yaşam biçimini benimseyerek, şehirler içerisinde toplanmaya başlamaları olmuş, yeni hayat koşullarına bağlı olarak İslamiyet'in etkisi yerleşik şehir yaşamında daha çok hissedilmiştir. İslamiyet'ten bağımsız olarak da yerleşik yaşam koşullarının ortaya çıkışı, doğada karşılıklı bir işbirliği halinde olan karga ve kurt birlikteliğinin tamamen ortadan kalkması sonucunu

doğurmuştur. Bunun en önemli sebebi karganın yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli besinleri yerleşik bir hayat süren insan topluluklarının bulunduğu yerlerde daha kolay elde edebilmesidir. Bu tür bir yerleşik yaşamda kurda yer olmadığından, kurt ve karga birlikteliğinin unutulması da olağan görünmektedir. Böylece karga sıradanlaşarak herhangi bir kuşa dönüşmüş, olumlu fonksiyonlarının tamamı unutulmuş, ancak eski anlatılara uygun bir biçimde halk edebiyatının yeni anlatılarında "kurt-kuş" birlikteliği şeklinde varlığını sürdürmüştür.

Günümüze geldiğimizde kargayla ilgili gündelik yaşamda sıkça kullandığımız atasözleri ve deyimlerden vereceğimiz örnekler, karga imajının Türk toplumdaki tamamen olumsuzlaşan değişimini göstermektedir. Atasözlerinden:

"Ahım kargada, ister havada."

"Alacağına şahin vereceğine karga."

"Besle kargayı oysun gözünü."

"Karga dermiş ki: Çocuklarım olalı burnumu göme göme bok yiyemedim."

"Karga ile gezen boka konar."

"Karga ile konuşanın konağı çöplüğün başı."

"Karga kekliği taklit edeyim derken kendi yürüyüşünü şaşırmış."

"Karga mandayı babası hayrına bitilemez."

"Kartalın beğenmediğini kargalar kapışır."

"Kılavuzu karga olanın burnu boktan kurtulmaz."

"Kılavuzu karga olanın burnu çamurdan/pislikten çıkmaz."

"Leşin bulunduğu yerde karga da bulunur"

"Şahin gözünü ette açmış; karga gözünü bokta açmış."

Deyimlerden verebileceğimiz birkaç örnek ise:

“Kargacık burgacık.”

“Leş kargası.”

(Aksoy 1984, Akalın 1990).

Görüldüğü gibi bu atasözü ve deyimlerde kargadan leş yiyici, hain, çıkarıcı ve pisliğe düşkün bir varlık olarak bahsedilmektedir. Hatta bazı ninnilerde kargalar, insanlara musallat olan, kurtulmak gereken bir hayvan olarak geçmektedir:

“Karga karga gak dedi
Bir kaşıcak yağ dedi
Yağ olmazsa bal olsun
Benim oğlum sağ olsun.

Karga hadi git işine
Düşme yavrumun peşine
Karga seni tutarım
Kanadımı yolarım
Yelpazeler yaparım
Minimini yavrulara satarım
Ninni ninni ninnisi var
Benim çocuğumun uykusu var”
(Akalın 1990:58).

Karga sadece bebeklere musallat olmaz. Karacaoğlan’ın bir şiirinde karganın fonksiyonunu üstelenen ve Boğaç Han hikâyesinde kahramanın üstüne inmeye çalışan kargaya benzetebileceğimiz kuzgun görünür:

Dinleyin ağalar zamane azgın,
Yiğidin başında döner bir kuzgun
(Akalın 1990:109).

Yukarıda verdiğimiz ninninin ilk dizisine benzeyen ve çok bilinen bir başka örnek de tekerlemeden verilebilir:

Karga karga gak dedi,
Çık şu dala bak dedi.
Çıktım baktım o dala,
Bu karga ne budala.

Karganın budala ya da akılsız bir hayvan olarak resmedildiği bu ve benzer örneklerle, aynı zamanda yukarıda verdiğimiz örneklerin gösterdiği gibi, karga sevimsiz bir hayvan olarak toplumun zihninde yer etmekte ve bu durum günlük yaşamın sıkça kullanılan ifadelerine yansımaktadır. Daha önce verdiğimiz bir anlatıda Hz. Ali’nin mezarına pislediğini belirttiğimiz karga artık pislikle ve çöple anılır duruma gelmiştir. Açıkça anlaşılmaktadır ki, karganın pislikle olan yakın münasebeti yerleşik kültürün bir ürünüdür. Yarı göçebe ve yerleşik yaşam öncesi dönemden kalan anlatı ya da metinlerde geçen karganın sadece leşe olan düşkünlüğü, yeni kültür dairesine ait anlatılarda pisliğe dönüşmüştür. Domuzun kendi pisliğini yemesine benzer bir biçimde, karga da kendi pisliğini yiyen, uğursuz, mendebur bir hayvan olarak anlaşılmıştır. Bu da İslamiyet’in kargaya yüklediği anlamlarla tam bir uyum halindedir.

Bu konuyla ilgili daha ilginç olabilecek bir örneği, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’le ilgili anlatılarda görürüz. Hemen herkesin daha ilkokul sıralarında Atatürk’e dair öğrendiği ilk şey, onun çocukluğunda tarla bekçiliği yaptığı ve tarlaya dadanan kargaları kovaladığıdır. Ashında ekin tarlaları sık sık çekirge ve diğer böcekler tarafından yağmalanır. Kargaların bir tarlayı istila etmesi ender rastlanabilecek bir örnektir. Hatta karga için tarlalardaki ekinde çok böcekler caziptir ve bu çerçevede kargalar tarlaya gerçekten musallat olan zararlıları yiyerek, farkında olmasalar da çiftçilere hizmet etmektedir (Sax 2006:114). Diğer taraftan, kargalar tarlalara dadanıyor olsa bile, bahsi geçecek tek kuş türü değil-

dir. Demek ki burada karganın sembolik olarak taşıdığı anlam, tarlaya dadanan bir kargaya yüklenen gerçek anlamdan çok daha önemlidir. Atatürk de sadece bir “kuş”u kovalamamakta, yüzyıllar içerisinde değişen ve giderek olumsuz bir imaja sahip olan uğursuz “karga”ları kovalamaktadır.

Sonuç:

Kargaya dair bilinen ilk anlatı olan ve onun kurtla birlikte geçtiği Vusun anlatılarından, günümüzde karganın geçtiği halk edebiyatı ürünlerine kadar, toplumun geçirdiği dönüşümlere ve girdiği kültür dairelerine bağlı olarak karga farklı anlamların taşıyıcısı olagelmıştır. Bu tarihsel ve kültürel süreç içerisinde karga, kurtarıcılık ve besleyicilik vasıflarından tamamen arınarak sembolik olarak taşıdığı olumlu anlamları kaybetmiş ve eskiden taşıdığı olumsuz anlamlara yeni yaşam koşullarına uygun farklı anlamlar katmıştır. Vusun anlatıları olumlu anlamlarıyla kargayı sunarken, İslamiyet’in getirdiği yeni anlayışla beraber karga, Divan-ı Lüğati’t- Türk’te ve Dirse Han Oğlu Boğaç Han hikâyesinde hem olumlu hem de olumsuz olarak yansıtılmıştır. Boğaç Han’ın yerini belli ederek onu kurtaran, fakat aynı zamanda onun üzerine konmak isteyen kargalar bu geçişi en güzel şekilde betimlemektedir. Yarı göçebe Oğuz Türklerinin kargaya yükledikleri bu geçiş dönemi anlayışında etkili olan İslami gelenekteki tamamen olumsuz karga anlayışı, yerleşik yaşam koşullarına bağlı olarak kurttan da tamamen ayrılarak pekiştirilmiştir. Kahramanı kurtaran tanrısal sayılabilecek özelliklerinden sıyrılan karga, böylece günümüz halk edebiyatı ürünlerine neredeyse tamamı olumsuz

anlamlar içeren bir şekilde yansıtılmaktadır. Doğal yaşam koşulları içerisinde kurt – karga işbirliği olarak karşımıza çıkan durum, yerini kurt ve kuş birliğine bırakmış ve nihayetinde de kılavuzu insan olan karganın burnu pislikten çıkamamıştır.

KAYNAKÇA

- Akalın, L. Sami, 1990, *Türk Folklorunda Kuşlar*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aksoy, Ömer Aşım, 1984, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* 1-2, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, Besim, 1985, *Divanü Lüğat-it-Türk Tercümesi*, Cilt I., Ankara, T.D.K. Yayınları.
- Bukowick, Karen Elizabeth, 2004, *Truth and Symbolism: Mythological Perspectives of the Wolf and Crow*, Boston College Honors Program, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Elmalılı M. Hamdi Yazır, 2006, *Hak Dini Kur’an Dili Meâli*, (Sadeleştirilen Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç) Ankara, Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem, 2007, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, Boğaziçi Yayınları.
- Esin, Emel, 2001, *Türk Kozmolojisine Giriş*, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi.
- Esin, Emel, 2006, *Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu*, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi.
- Jila, Namu, 2006, “*Myths and Traditional Beliefs about the Wolf and the Crow in Central Asia. Examples from the Turkic Wu-sun and the Mongols*, *Asian Folklore Studies*”, 65, 161-177.
- Kalafat, Yaşar, “*Dadaliler-Dedeliler*”. Yayınlanmamış Bildiri. İnternet Erişim Adresi: <http://www.yasarkalafat.info/index.php?l=news&w=1> (03.04.2009)
- Ögel, Bahaeddin, 1993, *Türk Mitolojisi* (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar), I. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Pellat, Ch. 1991, “Ghurâb”. *The Encyclopaedia of Islam*, Volume II C-G, Leiden, E. J. Brill.
- Roux, Jean-Paul, 2005, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, İstanbul, Kabalıcı Yayınevi.
- Sax, Boria, 2006, *Toplumun Aynasında Karga*, İstanbul, Kitap Yayınevi.
- U.X.L Encyclopedia of World Mythology*, 2009, Vol. 5, Gale, Cengage Learning.